

ارتقای فضای کسب و کار جهت دستیابی به چشم‌انداز اقتصادی: کاربستی بر اساس تکنیک‌های تاپسیس و آنتروپی

سید حامد وارث^۱، یحیی پروندی^۲، روحا. قاسمی^۳

چکیده: در سند چشم‌انداز بیست ساله‌ی ایران بر دستیابی به جایگاه اول اقتصادی منطقه پافشاری شده است، اما رسیدن به این هدف نیازمند ایجاد بسترهای لازم با توجه به شرایط ویژه اقتصادی جهان در عصر حاضر است. یکی از مهم‌ترین بسترها برای رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی مقوله‌ی آزادی فضای کسب و کار است. این مقاله با به‌کارگیری داده‌های سال ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ موسسه‌ی Doing Business وابسته به بانک جهانی، و با استفاده از تکنیک تاپسیس نخست به ترسیم نقطه‌ی آرمانی فضای کسب و کار در منطقه‌ی مورد نظر سند چشم‌انداز بیست ساله‌ی ایران پرداخته و سپس با استفاده از تکنیک آنتروپی، شاخص‌های فضای کسب و کار را بر اساس اهمیت هر یک از این شاخص‌ها در منطقه، اولویت‌بندی پرداخته است. در پایان با تعیین شکاف موجود میان وضعیت حاضر کشور با وضعیت آرمانی ترسیم شده در هر یک از شاخص‌ها و زیر شاخص‌ها به ارائه اصلاحات مورد نیاز برای رسیدن به وضعیت آرمانی در منطقه پرداخته تا به عنوان راهنمای عملی پیش روی متصدیان عالی‌رتبه‌ی کشور قرار گرفته و با بهبود فضای کسب و کار گام‌های بلندی در راستای فتح قله‌ی اقتصادی منطقه به منظور دستیابی به اهداف اقتصادی مندرج در سند چشم‌انداز بیست‌ساله، برداشته شود.

واژه‌های کلیدی: فضای کسب و کار، سند چشم‌انداز، تاپسیس، آنتروپی.

۱. استادیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، ایران

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، ایران

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت صنعتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۰۹/۰۵

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۰/۱۱/۱۷

نویسنده مسئول مقاله: سید حامد وارث

E-mail: vares@ut.ac.ir

مقدمه

به تازگی، حرکت به سوی پیشرفت و توسعه‌ی اقتصادی به مهم‌ترین موضوع برنامه‌ریزی کلان و استراتژیک بیشتر کشورهای جهان، به ویژه کشورهای در حال توسعه تبدیل شده است. اما دستیابی به مقصود افزون بر این برنامه‌ریزی استراتژیک نیازمند ایجاد زیرساخت‌های لازم است. چنین برنامه‌ریزی‌هایی که در سطح استراتژیک و کلان جامعه انجام می‌شود چنانچه بدون توجه به شرایط ویژه‌ی عصر حاضر جهان صورت گیرد، نه تنها دارای نقص‌ها و کاستی‌هایی است، بلکه بی‌معنا خواهد بود. در عصر جهانی شدن و هم‌زمان با شدت یافتن رقابت اقتصادی میان ملل، آزادی فضای کسب و کار به بستر مهمی برای دستیابی به رونق و توسعه پایدار در تمامی کشورها من جمله کشور ما، تبدیل شده است، چرا که امروزه با توجه به استراتژیک و رقابتی شدن اداره امور عمومی و نقش آن در ارتقای رقابت‌پذیری بخش خصوصی، ایجاد فرصت‌های شغلی به عنوان یکی از تعهدات دولت در عرصه‌ی اقتصاد همواره مطرح است.

با وجود این که در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران بر آرمان دستیابی به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه تأکید شده است، اما بدون مشارکت معنادار بخش خصوصی دستیابی به این مقصود ممکن نیست. با نگاه به اسناد چشم‌انداز کشورهای منطقه و حوزه خلیج فارس می‌توان دریافت که ارتقاء جایگاه اقتصادی از طریق افزایش سطح درآمد سرانه و به وسیله‌ی بهبود فضای کسب و کار و به تبع آن افزایش سطح مشارکت بخش خصوصی در اقتصاد، در دستور کار این کشورها قرار دارد. به عنوان مثال در سند چشم‌انداز اردن ۲۰۲۰ بر افزایش سطح درآمد سرانه از ۱۱۰۰ دینار در سال ۲۰۰۰ میلادی به ۲۲۰۰ دینار در سال ۲۰۲۰ میلادی تأکید شده و در این راه مشارکت فعال بخش خصوصی مورد توجه قرار گرفته است [۷]. از این رو ارتقای فضای کسب و کار به عنوان زیرساختی ضروری جهت جلب مشارکت هرچه بیشتر و فعال بخش خصوصی به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای دولت جهت دستیابی به جایگاه اول اقتصادی تبدیل شده است. توجه به اصلاحات صورت گرفته در زمینه فضای کسب و کار در کشورهای رقیب جمهوری اسلامی ایران و تاثیر مثبت این اصلاحات در بهبود وضعیت اقتصادی این کشورها اهمیت تأکید دستور کار سازمان‌ها بر بهبود فضای کسب و کار را روشن می‌سازد.

بر این اساس در این مقاله با به‌کارگیری داده‌های سال ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ موسسه‌ی Doing Business وابسته به بانک جهانی، و با استفاده از تکنیک تاپسیس ابتدا به ترسیم نقطه‌ی آرمانی فضای کسب و کار در منطقه‌ی مورد نظر سند چشم‌انداز بیست‌ساله‌ی ایران پرداخته و مقادیر کمی مربوط به هر شاخص از فضای کسب و کار را جهت اول شدن در منطقه را مشخص کردیم. سپس با استفاده از تکنیک آنتروپی، شاخص‌های فضای کسب و کار را بر اساس اهمیت

هر یک از این شاخص‌ها در منطقه، اولویت‌بندی نموده‌ایم تا مشخص شود که برای حرکت به سمت کسب جایگاه اول فضای کسب و کار در منطقه ابتدا باید از کدامیک از شاخص‌ها جهت بهبود فضای کسب و کار کشور، شروع کنیم.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

ادبیات اداره امور عمومی مناسب با اصلاحات سنت‌های اداره در جوامع، تحولاتی را پشت‌سر گذاشته است. در ارتدوکسی اداره امور عمومی همواره بحث اینکه اداره امور عمومی می‌تواند با اداره امور یک کسب و کار همانند باشد، مطرح بوده است [۱۱]. اما با ورود به عصر جهانی‌شدن، اداره امور عمومی بیشتر کسب و کار گونه شده و دارای جهت‌گیری استراتژیک برای رقابت در عرصه جهانی شده است [۶]. مایکل پورتر در ادبیات مدیریت استراتژیک به رقابت‌پذیری ملت‌ها افزون بر رقابت‌پذیری بنگاه‌ها و نقش سیاست‌گذاری و قوانین دولتی در این زمینه اشاره می‌کند [۱۰]. امروزه نقش دولت‌ها مقررات‌زدایی و تسهیل‌گری برای ارتقای رقابت‌پذیری بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی می‌باشد [۹]. در به‌اره ی نقش بوروکراسی و مقررات اداری به عنوان عامل یا مانع توسعه اقتصادی همواره مجادله‌هایی در میان بوده است [۴].

در اذهان جامعه، بوروکراسی همواره تداعی ناکارآمدی مقررات دست و پا گیر، چهره‌های عبوس و کارکنان ناراضی را می‌کند [۶]، از این رو بوروکراسی‌زدایی، آزادسازی و مقررات‌زدایی، دستور کار اصلاحات در کشورهای OECD بوده که امروزه الهام‌بخش اصلاحات کشورهای کمتر توسعه یافته است. در این راستا برای بهبود وضعیت توسعه در کشورهای کمتر توسعه یافته، سازمان‌های بین‌المللی همانند بانک جهانی به مطالعه و بررسی تاثیر فرآیندهای اداری و قوانین و مقررات دولتی بر فضای کسب و کار پرداخته است. امروزه دانشمندان و علمای اقتصاد و مدیریت، شاخص‌های کلان اقتصادی را برای مقایسه و شناسایی در کشورها، به صورت استاندارد گردآوری کرده‌اند. در چند سال اخیر تمرکز دولت‌ها بر ترمیم و بهبود هر یک از این شاخص‌های کلان اقتصادی، ایجاد فرصت‌های شغلی برای شهروندان، و همچنین قوانین و مقررات و توافقات نهادی، که فعالیت‌های اقتصادی روزمره را شکل می‌دهد بوده است. اما تا سه دهه‌ی پیش، هیچ شاخص جهانی و فراگیری که بتواند بر تجزیه و تحلیل‌های این شاخص‌های اقتصادی نظارت داشته و ارتباطات بین آن‌ها را با هم بررسی کند وجود نداشته است. اولین تلاش در این راستا در دهه‌ی ۱۹۸۰، با جمع‌آوری داده‌هایی در باره بررسی صادرات یا کسب و کار آغاز شده است. گزارش‌های فضای کسب و کار به بررسی مقررات و شاخص‌هایی پرداخته است که یازده حوزه از زندگی یک کسب و کار را تحت تاثیر قرار می‌دهند. این یازده حوزه دربرگیرنده: شروع یک کسب

و کار، صدور پروانه ساخت و ساز، ثبت دارایی، دریافت اعتبار، حفاظت از سرمایه‌گذاران، پرداخت مالیات، تجارت برون مرزی، لازم‌الاجرا شدن قراردادها، و انحلال یک کسب و کار، دسترسی به نیروی برق، و استخدام نیروی انسانی است. این گزارش‌ها مجموعه داده‌های ۱۸۳ اقتصاد (کشور) را پوشش می‌دهند که در هر یک از این کشورها شاخص‌های یازده‌گانه فضای کسب و کار را می‌سنجند. البته در گزارش سال ۲۰۱۱ داده‌های مربوط به دو شاخص آخر دسترسی به نیروی برق، و استخدام نیروی انسانی مورد سنجش قرار نگرفته است [۱۷]. در اینجا به معرفی این شاخص‌ها پرداخته شده است:

۱- شروع یک کسب و کار: شاخص شروع یک کسب و کار، رویه‌هایی را که یک شرکت کوچک یا متوسط اندازه برای شروع قانونی کار خود باید آن‌ها را کامل کند مورد سنجش و بررسی قرار می‌دهد. زمان و هزینه مورد نیاز برای تکمیل هر رویه تحت شرایط نرمال محاسبه و دست کم سرمایه‌ای که باید در این راه پرداخت شود [۱۵]. دست اندرکار این شاخص در ایران سازمان ثبت اسناد و املاک کشور است.

۲- صدور پروانه ساخت و ساز: این شاخص همه رویه‌هایی را که رسماً برای یک کارآفرین در صنعت ساختمان برای ساختن یک انبار (به عنوان شاخص مورد مقایسه) مورد نیاز است مورد سنجش و بررسی قرار می‌دهد، که شامل ارائه اسناد پروژه (طرح‌های ساختمان، نقشه‌های محل) به متصدیان امر، گرفتن همه پروانه‌های لازم، تکمیل اطلاعات و فرم‌های مورد نیاز، و دریافت همه بازرسی‌های لازم می‌باشند [۱۲]. سازمان‌های دست اندرکار این امر در ایران شهرداری‌ها هستند.

۳- ثبت دارایی: این شاخص، توالی کامل رویه‌های ضروری برای یک کسب و کار (خریدار) را در خریدن یک دارایی از کسب و کار دیگر (فروشنده) و انتقال سند دارایی به نام خریدار، مورد سنجش قرار می‌دهد. این شاخص دربرگیرنده سه زیر شاخص است: تعداد رویه‌ها برای ثبت دارایی؛ زمان مورد نیاز برای ثبت دارایی (تعداد روز)؛ و هزینه‌های اداری برای ثبت دارایی (به عنوان درصدی از ارزش دارایی) [۱۵]. دست اندرکاران این امر در ایران قوه قضائیه به صورت اعم و معاونت حقوقی و توسعه قضایی آن به صورت اخص هستند.

۴- دریافت اعتبار (وجه پولی): شرکت‌ها همیشه دستیابی به اعتبارات پولی را از جمله بزرگ‌ترین موانع عملیات و رشدشان به شمار می‌آورند. چهار زیر شاخص برای بررسی و سنجش این شاخص ایجاد شده است:

- زیر شاخص عمق اطلاعات اعتبار: این زیر شاخص به اندازه گیری تسهیل وام دهی بر اساس دامنه اطلاعات توزیع شده، دستیابی آسان به اطلاعات، و کیفیت اطلاعات می‌پردازد.
- زیر شاخص پوشش محضرهای (دفاتر ثبت) عمومی: تعداد افراد و شرکتهایی که به وسیله یک دفتر ثبت اعتباری عمومی پوشش داده می‌شوند را به عنوان درصدی از جمعیت بزرگسالان ثبت می‌کند.
- زیر شاخص پوشش دفترخانه‌های خصوصی: تعداد افراد و شرکتهایی که به وسیله یک دفترخانه اعتباری خصوصی پوشش داده می‌شوند را به عنوان درصدی از جمعیت بزرگسالان ثبت می‌کند.
- زیر شاخص قوت حقوق قانونی: میزان حفاظت قوانین از حقوق وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان (که به تبع آن وام‌دهی تسهیل می‌شود) را می‌سنجد [۱۴]. دست اندرکار این امر در ایران بانک مرکزی است.

۵- حفاظت از سرمایه‌گذاران: سه زیر شاخص برای حفاظت از سرمایه‌گذاران، ایجاد شده است: زیر شاخص حد شفاف سازی، زیر شاخص حد مسئولیت مدیر، و زیر شاخص سهولت دادخواست‌های سهامدار. این سه زیر شاخص روی هم رفته برای ایجاد شاخص "میزان محافظت از سرمایه‌گذار" به وجود آمده‌اند. این شاخص از ۰ تا ۱۰ درجه‌بندی می‌شود که هرچه این مقدار بالاتر باشد، نشان‌دهنده حفاظت بهتر از سرمایه‌گذار است [۱۲]. دست اندرکاران این امر در ایران معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضاییه است.

۶- پرداخت مالیات: یک روش برای بهبود مالیات دهی شرکت‌ها، تسهیل فرآیندهای پرداخت مالیات است. برای سنجش این امر، اثربخشی رویه‌های پرداخت مالیات و هزینه‌های آن برای یک شرکت کوچک و یا متوسط مورد بررسی قرار می‌گیرد. سه زیر شاخص مورد نظر برای مالیات دهی عبارت هستند از:

- تعداد پرداخت‌های مالیات، تکرارهای پرداخت و شمار نمایندگی‌های استاندارد
- زمان: ارزیابی مقدار زمانی (تعداد ساعاتی) که نیاز است تا هر سال مالیات‌ها آماده، مهیا، و پرداخت شوند.
- نرخ مالیات کل: ارزیابی مقدار مالیات‌ها و پرداخت‌های اجباری توسط شرکت‌ها در طی سال دوم فعالیت.

سیستم‌های کارای مالیاتی به طور معمول از ترتیباتی استفاده می‌کنند که از پیچیدگی کمتری برخوردار باشد و در ضمن دارای قوانین پرداختی شفاف‌تری نیز باشد [۱۶]. دست اندرکار این امر در ایران وزارت امور دارایی و مالیاتی کشور است.

۷- تجارت برون مرزی: این شاخص به بررسی و سنجش رویه‌ها، اسناد مورد نیاز، زمان و هزینه‌ی واردات و صادرات کالاهای ثبت شده می‌پردازد [۱۵]. دست اندرکار این امر در ایران سازمان توسعه تجارت کشور است.

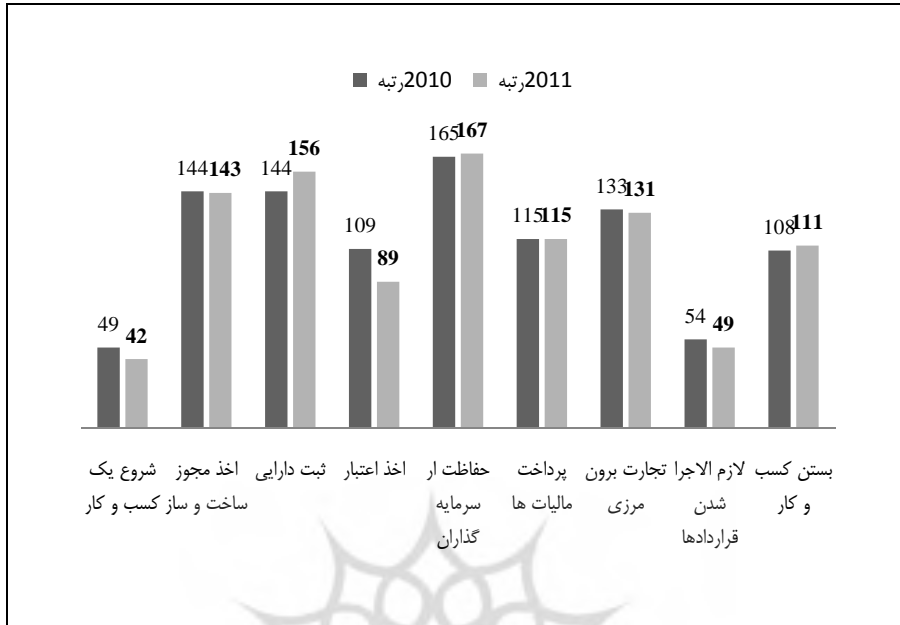
۸- لازم‌الاجرا شدن قراردادها: این شاخص، اثربخشی سیستم قضایی را در حل یک مشاجره‌ی تجاری پیگیری می‌کند. طبقه‌بندی کشورها در امور لازم‌الاجرا شدن قراردادها بر مبنای سه زیر شاخص صورت می‌پذیرد:

- تعداد رویه‌هایی که به عنوان تعامل بین بخش‌ها و بین ادارات گمرکی تعریف شده است. این رویه‌ها شامل مراحل پرونده‌سازی و مراحل برای ضروریات اجرای قراردادها است.
- زمان، که تعداد روزها را، از حرکت پرونده‌های طرف دعوی تا پرداخت وجه مورد ادعا از مدعی علیه، محاسبه می‌کند.
- هزینه اسناد که به عنوان درصدی از این ادعا تعریف می‌شود [۱۴]. دست اندرکار این امر در ایران معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه است.

۹- انحلال (پایان) کسب و کار: این شاخص ضعف‌های موجود در قوانین ورشکستگی و همچنین تنگناهای اجرایی و رویه‌ای اصلی را در فرایند ورشکستگی مورد بررسی قرار می‌دهد. سه شاخص ارزیابی برای انحلال (پایان دادن به کسب و کار) ساختاردهی شده است:

- زمان برای عبور از دوره‌ی درماندگی.
- هزینه عبور در این مسیر.
- نرخ بازستانی [۱۲].

دست اندرکار این امر در ایران معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه است. نمودار زیر رتبه‌ی ایران در هر یک از این شاخص‌ها را در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۰ نشان می‌دهد:

نمودار ۱. مقایسه وضعیت ایران در هر یک از شاخص‌ها در سال ۲۰۱۱ با ۲۰۱۰

روش تحقیق

پژوهش‌ها را از نظر جهت‌گیری می‌توان به چهار نوع بنیادی، کاربردی، ارزشیابی و توسعه‌ای دسته بندی کرد. پژوهش‌های کاربردی، پژوهش‌هایی هستند که دانش حاصل از پژوهش‌های بنیادی را در عمل به کار می‌گیرند [۲]. پژوهش حاضر از نظر جهت‌گیری، کاربردی و از نظر نوع تحقیق، میدانی است. در این پژوهش با استفاده از تکنیک‌های تاپسیس و آنالیز فازی به تحلیل ثانویه داده‌های ثانویه فضای کسب و کار پرداخته شده است.

روش تاپسیس

این تکنیک یکی از روش‌های مدل جبرانی تصمیم‌گیری چند شاخصه است که توسط هوانگ و یون در سال ۱۹۸۱، پیشنهاد شد. در این روش m گزینه به وسیله n شاخص، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد [۵]. اصل توافقی روش TOPSIS برای تصمیم‌گیری چند شاخصه این است که گزینه‌ی انتخاب شده باید کوتاه‌ترین فاصله را از راه حل ایده آل مثبت و بیشترین فاصله را از گزینه ایده آل منفی داشته باشد [۸].

هدف این مقاله از مطرح کردن روش تاپسیس، استفاده از مفهوم گزینه ایده‌آل مثبت و منفی است، به طوری که آرمان‌های کشورمان در هر یک از زیر شاخص‌ها را برای بهبود شاخص‌های فضای کسب و کار در رقابت با کشورهای منطقه تعیین تا آرمانمان را نزدیک به مقادیر شاخص‌های گزینه ایده‌آل مثبت و فاصله گرفتن هرچه بیشتر از مقادیر نقطه ایده‌آل منفی هر یک از زیر شاخص‌های فضای کسب و کار تعریف نماییم. در این مقاله، با استفاده از داده‌های هر یک از زیر شاخص‌های فضای کسب و کار کشورهای منطقه در سال ۲۰۱۱، به محاسبه‌ی مقدار آرمانی آن‌ها پرداخته شده است.

تکنیک آنتروپی

در این پژوهش برای تعیین اوزان و اولویت‌های هر یک از زیر شاخص‌های فضای کسب و کار، از روش آنتروپی استفاده شده است. ماتریس تصمیم‌گیری در این پژوهش حاوی اطلاعاتی است که آنتروپی می‌تواند به عنوان معیاری برای ارزیابی آن به کار رود. وقتی که داده‌های یک ماتریس تصمیم‌گیری به طور کامل مشخص شده است می‌توان از روش آنتروپی، برای ارزیابی اوزان استفاده کرد. ایده‌ی روش، این است که هر چه پراکندگی در مقادیر یک شاخص، بیشتر باشد آن شاخص از اهمیت بیشتری برخوردار است [۱]. این مقاله، با استفاده از داده‌های هر یک از زیر شاخص‌های فضای کسب و کار کشورهای منطقه در سال ۲۰۱۱، به اولویت‌بندی بر اساس پخش بودن آن‌ها پرداخته است.

جامعه آماری و جمع‌آوری داده‌ها

در بسیاری از موارد، از داده‌هایی که مؤسسات یا پژوهشگران دیگری گردآوری کرده‌اند می‌توان به اقتضای مساله سود جست. به تحلیلی که بر پایه‌ی این داده‌های ثانویه انجام می‌شود تحلیل ثانویه می‌گویند [۳]. در این پژوهش نیز از شیوه تحلیل ثانویه و از داده‌های سالانه‌ی موسسه‌ی Doing Business وابسته به بانک جهانی، در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ استفاده شده است. جامعه آماری در این مقاله، کشورهای منطقه مورد نظر در سند چشم‌انداز بیست ساله ایران بوده که تعداد آن ۲۴ کشور می‌باشد و تحلیل صورت گرفته بر اساس داده‌های مربوط به این ۲۴ کشور بوده است. این کشورها عبارت هستند از: ۱. اردن، ۲. ارمنستان، ۳. ازبکستان، ۴. افغانستان، ۵. امارات متحده عربی، ۶. ایران، ۷. آذربایجان، ۸. بحرین، ۹. پاکستان، ۱۰. تاجیکستان، ۱۱. ترکیه، ۱۲. سوریه، ۱۳. عراق، ۱۴. عربستان سعودی، ۱۵. عمان، ۱۶. قرقیزستان، ۱۷. قزاقستان، ۱۸. قطر، ۱۹. کویت، ۲۰. گرجستان، ۲۱. لبنان، ۲۲. مصر، ۲۳. فلسطین (کرانه باختری غزه)، ۲۴. یمن.

نتایج و یافته‌های پژوهش

از نتایج به دست آمده به روش تاپسیس، تعیین نقطه آرمانی برای شاخص‌های فضای کسب و کار در جدول زیر است، به طوری که ایران با انجام اصلاحات مورد نیاز می‌تواند کشوری ایده‌آل در منطقه باشد. لازم به ذکر است این نقطه آرمانی با توجه با داده‌های کشورهای منطقه، تعیین شده است. در جدول زیر همچنین کشورهای الگو در هر یک از زیر شاخص‌ها، با توجه به داده‌های آن‌ها در سال ۲۰۱۱ معرفی شده‌اند:

جدول ۱. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های Doing Business

اهداف	اصلاحات مورد نیاز	مقدار آرمانی	کشور الگو در منطقه
۱. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های شروع کسب و کار			
۱. کاهش تعداد رویه‌ها	کاهش تعداد رویه‌ها معادل حداکثر ۲ رویه	۴ رویه	قرقیزستان
۲. کاهش طول مدت (بر حسب روز)	کاهش طول مدت معادل حداکثر ۳ روز	۵ روز	گرجستان
۳. کاهش هزینه (درصد GNP سرانه یا درآمد سرانه)	کاهش هزینه معادل حداکثر ۰.۸٪ (GNP سرانه یا درآمد سرانه)	۳.۲٪ GNP سرانه یا درآمد سرانه	بحرین
۴. کاهش سرمایه مورد نیاز (درصد GNP سرانه یا درآمد سرانه)	کاهش سرمایه مورد نیاز معادل صفر درصد (GNP سرانه یا درآمد سرانه)	۰.۸٪ GNP سرانه یا درآمد سرانه	عربستان
۲. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های گرفتن پروانه ساخت و ساز			
۵. کاهش تعداد رویه‌ها	کاهش تعداد رویه‌ها معادل حداکثر ۱۰ رویه	۷ رویه	گرجستان
۶. کاهش طول مدت (بر حسب روز)	کاهش طول مدت معادل حداکثر ۴۳ روز	۲۷۹ روز	بحرین
۷. کاهش هزینه (درصد درآمد سرانه)	کاهش هزینه معادل حداکثر ۰.۸٪ (درآمد سرانه)	۳۸۱.۵٪	قطر
۳. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های ثبت دارایی			
۸. کاهش تعداد رویه‌ها	کاهش تعداد رویه‌ها معادل حداکثر ۱ رویه	۸ رویه	گرجستان
۹. کاهش طول مدت (روز)	کاهش طول مدت معادل حداکثر ۲ روز	۳۴ روز	گرجستان
۱۰. کاهش هزینه (درصد ارزش دارایی)	کاهش هزینه معادل صفر درصد ارزش دارایی	۱۰.۵٪	عربستان

ادامه جدول ۱. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های Doing Business

اهداف	اصلاحات مورد نیاز	مقدار آرمانی	کشور الگو در منطقه
۴. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های گرفتن اعتبار			
۱۱. افزایش شاخص قدرت حقوق قانونی	افزایش شاخص معادل حداقل ۱۰ واحد	۶ واحد	قرقیزستان
۱۲. افزایش شاخص اطلاعات اعتبار	افزایش شاخص معادل حداقل ۶ واحد	۲ واحد	مصر
۱۳. افزایش شاخص دفاتر ثبت عمومی (درصد بزرگسالان)	افزایش شاخص معادل حداقل ۲۲.۷٪ بزرگسالان	۰٪	ایران
۱۴. افزایش پوشش اداره ثبت خصوصی (درصد بزرگسالان)	افزایش پوشش اداره ثبت خصوصی معادل حداقل ۴۲.۲٪ بزرگسالان	۳۷.۷٪	ترکیه
۵. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های حفاظت از سرمایه گذاران			
۱۵. افزایش شاخص افشا و بی پردگی	افزایش شاخص معادل حداقل ۹ واحد	۴ واحد	ترکیه
۱۶. افزایش شاخص شایستگی مدیر	افزایش شاخص معادل حداقل ۸ واحد	۴ واحد	عربستان
۱۷. افزایش شاخص درخواست‌های سهامداران	افزایش شاخص معادل حداقل ۹ واحد	۹ واحد	قزاقستان
۱۸. افزایش شاخص حفاظت از سرمایه گذار	افزایش شاخص معادل حداقل ۷.۷ واحد	۴.۷ واحد	قرقیزستان
۶. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های پرداخت مالیات‌ها			
۱۹. کاهش پرداخت‌ها (تعداد در سال)	کاهش شاخص معادل حداکثر ۳ بار در سال	۱۷ بار در سال	امارات متحده عربی
۲۰. کاهش زمان (تعداد ساعت در هر سال)	کاهش زمان پرداخت مالیات‌ها معادل حداکثر ۱۲ ساعت در هر سال	۳۳۲ ساعت در هر سال	کویت
۲۱. کاهش مالیات بر سود (درصد)	کاهش مالیات بر سود معادل صفر درصد	۱۷.۸٪	قطر
۲۲. کاهش مالیات نیروی کار و سهم‌ها (درصد)	کاهش مالیات نیروی کار و سهم‌ها معادل صفر درصد	۲۵.۹٪	گرجستان
۲۳. کاهش دیگر مالیات‌ها (درصد)	کاهش دیگر مالیات‌ها معادل صفر درصد	۰.۴٪	عربستان
۲۴. کاهش نرخ نهایی مالیات (درصد سود)	کاهش نرخ نهایی مالیات معادل حداکثر ۱۱.۳ درصد سود	۳۲.۸٪ سود	قطر
۷. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های تجارت برون مرزی			
۲۵. کاهش تعداد اسناد مورد نیاز برای صادرات	کاهش تعداد اسناد مورد نیاز برای صادرات معادل حداکثر ۳ سند	۴ سند	ارمنستان

ادامه جدول ۱. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های Doing Business

کشور الگو در منطقه	مقدار آرمانی	اصلاحات مورد نیاز	اهداف
امارات متحده عربی	۱۸ روز	کاهش زمان برای صادرات معادل حداکثر ۷ روز	۲۶. کاهش زمان برای صادرات (روز)
امارات متحده عربی	۵۶۹ دلار آمریکا برای هر کانتینر	کاهش هزینه صادرات معادل حداکثر ۵۲۱ دلار آمریکا برای هر کانتینر	۲۷. کاهش هزینه صادرات (دلار آمریکا برای هر کانتینر)
گرجستان	۴ سند	کاهش تعداد اسناد مورد نیاز برای واردات معادل حداکثر ۴ سند	۲۸. کاهش تعداد اسناد مورد نیاز برای واردات
کویت	۲۵ روز	کاهش زمان برای واردات معادل حداکثر ۷ روز	۲۹. کاهش زمان برای واردات (روز)
کویت	۱۱۹۳ دلار برای هر کانتینر	کاهش هزینه واردات معادل حداکثر ۵۴۲ دلار برای هر کانتینر	۳۰. کاهش هزینه واردات (دلار برای هر کانتینر)
۸. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های لازم‌الاجرا شدن قراردادها			
تاجیکستان	۵ رویه	کاهش شاخص معادل حداکثر ۳۴ رویه	۳۱. کاهش تعداد رویه‌ها
ازبکستان	۳۱۰ روز	کاهش شاخص معادل حداکثر ۱۹۵ روز	۳۲. کاهش طول مدت (روز)
عمان	۳.۵ درصد	کاهش هزینه معادل حداکثر ۱۳.۵ درصد مورد ادعا	۳۳. کاهش هزینه (% مورد ادعا)
۹. آرمان‌های تعیین شده برای شاخص‌های بستن کسب و کار			
عربستان	۳ سال	کاهش زمان بستن کسب و کار معادل ۱.۵ سال	۳۴. کاهش زمان (سال)
کویت	۸ درصد ملک	کاهش هزینه معادل حداکثر ۱ درصد ملک	۳۵. کاهش هزینه (درصد ملک)
بحرین	۴۱.۱ سنت بر دلار	افزایش نرخ بازستانی معادل حداقل ۶۴.۲ سنت بر دلار	۳۶. افزایش نرخ بازستانی (سنت بر دلار)

از آنجایی که در تصمیم‌گیری برای مسائل کلان با توجه به چند هدفه بودن آن به طور معمول با آرمان‌های متضاد مواجه هستیم برای حل این مشکل، باید اولویت آرمان‌ها را نسبت به هم تعیین کرد. به عبارت دیگر، انجام اصلاحات در زیر شاخص‌های فضای کسب و کار نیازمند صرف هزینه‌ها و تلاش‌های فراوانی است، از این رو مهم است که این هزینه‌ها و تلاش‌ها نخست صرف شاخص‌های مهم‌تر و با اولویت شود. برای این کار می‌توان از اوزان زیر به عنوان اولویت زیر شاخص‌ها استفاده کرد. این اولویت‌ها با توجه به وزن‌های به دست آمده به روش آنتروپی بر این پایه‌اند:

جدول ۲. اولویت بندی شاخص های فضای کسب و کار با توجه به وزن های آنتروپی

اولویت اصلاحات	وزن	آرمان ها
۱. آرمان های تعیین شده برای زیر شاخص های شروع کسب و کار		
۲۸	۰.۰۰۵۷	۱. کاهش تعداد رویه ها
۱۰	۰.۰۰۲۵۹	۲. کاهش طول مدت (بر حسب روز)
۷	۰.۰۰۵۵۵	۳. کاهش هزینه (درصد GNP سرانه یا درآمد سرانه)
۳	۰.۰۰۹۵۹	۴. کاهش سرمایه مورد نیاز (درصد GNP سرانه یا درآمد سرانه)
۲. آرمان های تعیین شده برای زیر شاخص های گرفتن پروانه ساخت و ساز		
۲۹	۰.۰۰۰۴۶	۵. کاهش تعداد رویه ها
۲۷	۰.۰۰۰۸۸	۶. کاهش طول مدت (بر حسب روز)
۱	۰.۱۲۰۴	۷. کاهش هزینه (درصد درآمد سرانه)
۳. آرمان های تعیین شده برای زیر شاخص های ثبت دارایی		
۲۳	۰.۰۱۱۹	۸. کاهش تعداد رویه ها
۸	۰.۰۰۴۵۱	۹. کاهش طول مدت (روز)
۶	۰.۰۰۵۶۳	۱۰. کاهش هزینه (درصد ارزش دارایی)
۴. آرمان های تعیین شده برای زیر شاخص های گرفتن اعتبار		
۲۴	۰.۰۱۱۲	۱۱. افزایش شاخص قدرت حقوق قانونی
۱۸	۰.۰۱۶۲	۱۲. کاهش شاخص اطلاعات اعتبار
۵	۰.۰۰۷۰۰	۱۳. کاهش شاخص دفاتر ثبت عمومی (درصد جمعیت بزرگسالان)
۴	۰.۰۰۷۰۳	۱۴. کاهش پوشش اداره ثبت خصوصی (درصد جمعیت بزرگسالان)
۵. آرمان های تعیین شده برای زیر شاخص های حفاظت از سرمایه گذاران		
۳۰	۰.۰۰۰۴۵	۱۵. کاهش شاخص افشا و بی پردگی
۲۵	۰.۰۱۰۳	۱۶. کاهش شاخص شایستگی مدیر
۲۲	۰.۰۱۲۳	۱۷. کاهش شاخص درخواست های سهامداران
۳۳	۰.۰۰۰۳۵	۱۸. افزایش شاخص قدرت حفاظت از سرمایه گذار
۶. آرمان های تعیین شده برای زیر شاخص های پرداخت مالیات ها		
۲۰	۰.۰۱۳۹	۱۹. کاهش پرداخت ها (تعداد در سال)
۱۳	۰.۰۱۷۸	۲۰. کاهش زمان (تعداد ساعت در هر سال)
۹	۰.۰۰۲۶۹	۲۱. کاهش مالیات بر سود (درصد)
۱۹	۰.۰۱۵۶	۲۲. کاهش مالیات نیروی کار و سهم ها (درصد)

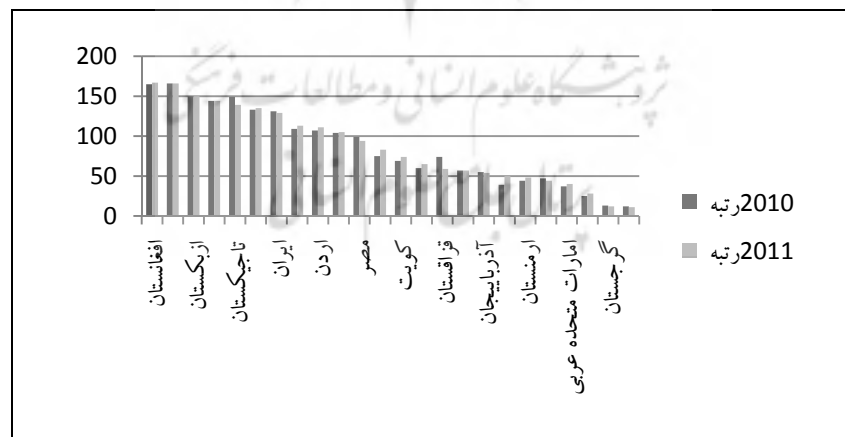
ادامه جدول ۲. اولویت بندی شاخص‌های فضای کسب و کار با توجه به وزن‌های آنتروپی

اولویت اصلاحات	وزن	آرمان‌ها
۲	۰.۱۰۹۴	۳۳. کاهش دیگر مالیات‌ها (درصد)
۲۱	۰.۰۱۲۷	۳۴. کاهش نرخ نهایی مالیات (درصد سود)
۷. آرمان‌های تعیین شده برای زیر شاخص‌های تجارت برون مرزی		
۳۱	۰.۰۰۴۱	۲۵. کاهش تعداد اسناد مورد نیاز برای صادرات
۱۱	۰.۰۲۳۴	۲۶. کاهش زمان برای صادرات (روز)
۱۶	۰.۰۱۶۸	۲۷. کاهش هزینه صادرات (دلار آمریکا برای هر کانتینر)
۳۴	۰.۰۰۳۳	۲۸. کاهش تعداد اسناد مورد نیاز برای واردات
۱۲	۰.۰۲۰۴	۲۹. کاهش زمان برای واردات (روز)
۱۵	۰.۰۱۷۱	۳۰. کاهش هزینه واردات (دلار برای هر کانتینر)
۸. آرمان‌های تعیین شده برای زیر شاخص‌های لازم‌الاجرا شدن قراردادهای		
۳۶	۰.۰۰۰۸	۳۱. کاهش تعداد رویه‌ها
۲۶	۰.۰۰۹۷	۳۲. کاهش طول مدت (روز)
۳۵	۰.۰۰۲۱	۳۳. کاهش هزینه (درصد مورد ادعا)
۹. آرمان‌های تعیین شده برای زیر شاخص‌های بستن کسب و کار		
۳۲	۰.۰۰۴۴	۳۴. کاهش زمان (سال)
۱۷	۰.۰۱۷۹	۳۵. کاهش هزینه (درصد ملک)
۱۴	۰.۰۵۵۵	۳۶. افزایش نرخ بازستانی (سنت بر دلار)

تجزیه و تحلیل یافته‌ها و نتایج

جدول (۱) اطلاعات سودمندی را در اختیار ما قرار می‌دهد که می‌توان از آن در راستای بهبود فضای کسب و کار کشور بهره برد. این جدول، از یک سو اطلاعاتی راجع به وضعیت آرمانی هر یک از زیر شاخص‌های فضای کسب و کار در منطقه و میزان اصلاحات لازم برای رسیدن به آن وضعیت آرمانی ارائه می‌دهد و از سوی دیگر کشورهای موفق در هر یک از زیر شاخص‌ها را به عنوان الگو معرفی می‌کند. به طور مثال، در زیر شاخص‌های شماره ۲۹ و ۳۰ مربوط به واردات، کشور ما نیازمند کاهش ۷ روزه زمان واردات و رسیدن به ۲۵ روز و همین‌طور کاهش هزینه واردات به میزان هر کانتینر ۵۴۲ دلار است تا به نقطه آرمانی ۱۱۹۳ دلار برای هر کانتینر برسد. اما انجام این اصلاحات نیازمند الگوبرداری از کشور موفق در این زمینه یعنی کویت است. در زیر شاخص‌های مربوط به واردات، کشور کویت از وضعیت خوبی در منطقه برخوردار است. انگیزه این امر آن است که از آنجا که این کشور دارای اقتصاد نفتی و وابسته به واردات کالاها و مواد

مصرفی است، تجربه‌ی خوبی در زمینه‌ی تسهیل واردات هم از نظر زمان و هم از نظر هزینه دارد. از این رو می‌تواند الگوی خوبی در زمینه‌ی تسهیل واردات باشد و می‌توان از تجربیات و اقدامات این کشور در راستای تسهیل واردات به منظور بهبود فضای کسب و کار بهره برد. بهبود فضای کسب و کار در کشور وابسته به بهبود هر یک از زیر شاخص‌های آن است، اما از طرفی نیز این کار نیازمند صرف هزینه‌ها و تلاش‌های فراوانی است. از این رو نیاز است تا اولویت‌های بهبود برای هر یک از این زیر شاخص‌ها نیز تعیین شود. جدول (۲) اطلاعات مفیدی را در این رابطه در اختیار قرار می‌دهد. برپایه اطلاعات موجود در این جدول، اولویت اول اصلاح زیر شاخص آزادی فضای کسب و کار، زیر شاخص شماره ۷ یعنی "هزینه کسب پروانه ساخت و ساز" است و در این زمینه اقدامات صورت گرفته توسط کشور قطر می‌تواند الگوی مناسبی باشد. اولویت دوم برای بهبود و اصلاح به زیر شاخص شماره ۲۳ یعنی زیر شاخص "کاهش دیگر مالیات‌ها" تعلق دارد. اطلاعات مربوط به سایر اولویت‌ها نیز در این جدول مشاهده می‌شود. مهم‌ترین محرک بهبود فضای کسب و کار در کشور، رقابت ما با سایر کشورهای منطقه برای کسب مزیت‌های رقابتی اقتصادی است. از این رو، رصد تغییرات فضای کسب و کار در این کشورها نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. نمودار زیر که به مقایسه وضعیت کلی فضای کسب و کار کشورهای منطقه در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ می‌پردازد، تصویر مناسبی از تغییرات هر یک از این کشورها را به دست می‌دهد. همان‌طور که در این نمودار مشاهده می‌شود، کشورهای بحرین، امارات متحده عربی، ارمنستان، قطر، کویت، پاکستان، اردن و لبنان توانسته‌اند رتبه خود را در فضای کسب و کار بهبود دهند:

نمودار ۲. مقایسه فضای کسب و کار کشورهای منطقه در سال ۲۰۱۰ با ۲۰۱۱

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، برای رسیدن به هدف‌های اقتصادی مندرج در سند چشم‌انداز بیست‌ساله، نیازمند بهبود زیرساخت‌ها و بسترهای لازم برای رشد و توسعه اقتصادی هستیم. فضای کسب و کار به عنوان یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌های اقتصادی، نیازمند توجه وافر از سوی مسئولین و متصدیان چشم‌انداز برای دستیابی به اهداف اقتصادی چشم‌انداز است. در این پژوهش با به‌کارگیری داده‌های سالانه‌ی موسسه‌ی Doing Business وابسته به بانک جهانی، نخست با استفاده از روش تاپسیس به ترسیم نقطه‌ی آرمانی فضای کسب و کار در منطقه‌ی مورد نظر سند چشم‌انداز بیست‌ساله‌ی ایران پرداخته و وضعیت آرمانی هر یک از زیر شاخص‌های فضای کسب و کار را ترسیم نمودیم. با ترسیم وضعیت آرمانی هر یک از زیر شاخص‌ها، شکاف موجود میان وضعیت حاضر کشور با وضعیت آرمانی ترسیم شده مشخص شد. سپس با استفاده از تکنیک آنتروپی، این زیر شاخص‌ها را بر اساس اهمیتشان در منطقه مورد نظر در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، اولویت‌بندی شد تا به عنوان یک طرح راهنما، مشخص کند که برای بهبود فضای کسب و کار ایران، کدامیک از شاخص‌ها اولویت بیشتری دارند.

یافته‌های این پژوهش در قالب جدول‌های ارائه شده، نمایانگر آن است که وضعیت فضای کسب و کار در کشور ما ایران، نه تنها در یک یا چند زیر شاخص، بلکه در همه‌ی زیر شاخص‌ها با نقطه آرمانی ترسیم شده فاصله دارد. از این رو باید برای رسیدن به وضعیت آرمانی فضای کسب و کار در منطقه، تغییرات و اصلاحاتی را در همه‌ی زیر شاخص‌ها انجام داد. با توجه به اصلاحات وسیعی که کشورهای مصر، آذربایجان و عربستان سعودی در چند سال اخیر در حوزه‌ی فضای کسب و کار انجام داده‌اند و نتایج مطلوبی که از این طریق حاصل شده، کشور ما نیز باید هرچه سریع‌تر برای پیشی گرفتن از رقبای اقتصادی خود در منطقه، اصلاحات لازم را انجام دهد. به عنوان مثال، کشور آذربایجان برنامه ویژه‌ای را برای تسهیل هرچه بیشتر کسب و کار را در ژانویه ۲۰۰۸ پیاده کرد به طوری که پس از پیاده‌سازی آن، زمان، هزینه و تعداد رویه‌ها برای شروع یک کسب و کار به نصف کاهش پیدا کرد. پس از انجام این اصلاحات، ثبت کسب و کارها و شرکت‌ها در ۶ ماه اول همان سال، ۴۰ درصد افزایش یافت [۱۳].

همان‌طور که مشاهده شد، در جدول (۲) زیر شاخص‌ها با توجه به اهمیتی که از تکنیک آنتروپی به دست آوردند، اولویت‌بندی شدند. به عنوان مثال، زیر شاخصی که بیشترین اهمیت را در میان سایر زیر شاخص‌ها به دست آورده، کاهش هزینه‌های گرفتن پروانه ساخت و ساز است و همچنین زیر شاخصی که کم‌ترین اهمیت را به کسب کرده و در اولویت آخر (سی و ششم) قرار گرفته، مربوط به تعداد رویه‌های لازم‌الاجرا شدن قراردادها می‌باشد.

با نگاهی به بخش مرور پیشینه در می‌یابیم که مسئولیت قانونی مربوط به هر یک از شاخص‌های فضای کسب و کار، بر عهده‌ی نهادهای مجزایی بوده و مسئولیت کلی فضای کسب و کار، در میان این نهادها پراکنده شده است. از سوی دیگر بهبود و ارتقای فضای کسب و کار نیازمند حرکتی همه‌جانبه بوده که در همه شاخص‌ها و به صورت هماهنگ صورت پذیرد. اصلاح و بهبود یک شاخص بدون توجه به دیگر شاخص‌ها، ممکن است نتایج مطلوبی به بار نیاورد و هزینه‌های صرف شده در این راه را هدر دهد. ازین‌رو جهت بهبود و ارتقای فضای کسب و کار کشور، وجود یک مرکزیت سازمانی که دارای اختیارات لازم جهت تحقق این امر باشد، ضروری به نظر می‌رسد. عمده مسئولیت‌ها و فعالیت‌های این مرکزیت را می‌توان به دو بخش فعالیت‌های داخلی و فعالیت‌های خارجی دسته‌بندی کرد:

در حوزه‌ی داخلی، این مرکزیت باید با توجه به پراکندگی وظایف در بخش دولتی از یک سو به هماهنگی میان دستگاه‌های متناظر در هر یک از شاخص‌ها پرداخته، و از سوی دیگر بر فعالیت این دستگاه‌ها و همچنین روند اصلاح فضای کسب و کار به طور کل، نظارت لازم را داشته باشد تا از دوباره‌کاری‌ها و تداخل وظایف، هدر رفتن منابع، تعارضات کارکردی و ... جلوگیری نماید.

در حوزه‌ی خارجی نیز از مهم‌ترین مسئولیت‌های این مرکزیت، آن است که همکاری‌های گسترده‌ای با سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی فعال در عرصه‌ی فضای کسب و کار (همانند بانک جهانی و موسسه‌ی Doing Business) داشته باشد و اطلاعات با کیفیت‌تر و موثق‌تری در مورد شاخص‌های گوناگون فضای کسب و کار در اختیار این موسسات قرار دهد تا به تبع آن، داده‌ها و اطلاعاتی با روایی و پایایی بالاتر از این موسسات دریافت کرده و آن‌ها را در روند اصلاح و بهبود فضای کسب و کار کشور، به کار گیرد. همچنین این مرکزیت باید تعاملات خود را با این موسسات بین‌المللی ارتقا داده تا عملکرد دستگاه‌های داخلی را با بهترین عملکردهای جهانی و الگوهای ارائه شده توسط این موسسات، انطباق دهد و از این طریق بتواند از تجارب سایر کشورها استفاده‌ی مفید به عمل آورد و از بسیاری از شکست‌های احتمالی جلوگیری کنند. در پایان، امید است متصدیان و دست‌اندرکاران چشم‌انداز اقتصادی کشور با توجه و به کارگیری اطلاعات ارائه شده در این پژوهش، گام‌های موثر و بلندی را در راه دستیابی به اهداف مندرج در سند چشم‌انداز طی کنند.

منابع

۱. اصغر پور، محمد جواد. (۱۳۸۵). تصمیم‌گیری چندمعیاره. چاپ چهارم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲. دانایی‌فرد، حسن؛ الوانی، سیدمهدی؛ و آذر، عادل. (۱۳۸۷). روش‌شناسی پژوهش کمی در مدیریت: رویکردی جامع. تهران: انتشارات صفار، اشراقی.
۳. دواس، دی‌ای. (۱۳۸۳). پیمایش در تحقیقات اجتماعی. ترجمه‌ی هوشنگ ناییبی. چاپ پنجم. تهران: نشر نی.
۴. فقیهی، ابوالحسن و دانایی‌فرد، حسن. (۱۳۸۵). بوروکراسی و توسعه در ایران. تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا.
۵. مؤمنی، منصور. (۱۳۸۷). مباحث نوین تحقیق در عملیات. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۶. هیوز، آن. (۱۳۸۶). مدیریت دولتی نوین. چاپ هشتم. ترجمه‌ی سیدمهدی الوانی و دیگران. تهران: انتشارات مروارید.
7. Jordan Vision 2020. (2000). an initiative of leading Jordanian business associations.
8. Lai, Y. J., & Hwang, T. Y. (1994). "TOPSIS for MODM". European Journal of Operational Research , 76 (3), 486-500.
9. Osborn, D. &. (1992). Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector. MA: Addison-Wesley.
10. Porter, M. (1990). The Competitive Advantage of Nations. London: MacMillan.
11. Shafritz, J., & Layne, K. &. (2004). Classics of Public Policy. N.Y: Longman.
12. World Bank Report. (2008). Doing Business 2010: Country Profile for Iran, Islamic Rep. Washington, D.C
13. World Bank Report. (2009). Doing Business 2009: Country Profile for Afghanistan. Washington, D.C
14. World Bank Report. (2009). Doing Business 2009: Country Profile for Azerbaijan. Washington, D.C.
15. World Bank Report. (2009). Doing Business 2009: Country Profile for Egypt. Washington, D.C

16. World Bank Report. (2010). Doing Business 2010: Country Profile for Iran, Islamic Rep. Washington, D.C
17. World Bank. (2011). Doing Business 2011: Making a Difference for Entrepreneurs. Washington, DC: A copublication of The World Bank and the International Finance Corporation.

